

І. Д. Гамкало

Диригентське мистецтво

ДИРИГЕНТСЬКЕ МИСТЕЦТВО Диригування – керування музичним колективом (ансамблем, хором, оркестром, оперною виставою) у процесі розучування і публічного виконання музичного твору. Мистецтво диригування – одне з найскладніших видів муз. виконавства. Оскільки велика кількість виконавців повинна підпорядкувати індивід. розуміння твору спільній ідеї, реал. арт.-виконавцем стає диригент. Він здійснює керування колективом і забезпечує єдність виконання за допомогою відповід. системи жестів рук. Так, початку звучання муз. твору передує зосередження виконавців, яке здійснюють підняттям обох рук. Потім іде рух правої або обох рук догори, який називають замахом, або ауфтактом, у ньому зосереджена осн. енергетика майбутнього звучання: темп, динаміка, штрих і характер. Актив. рух руки вниз, миттєва зупинка, – т. зв. крапка – є початком звучання. Керування звучанням здійснюють за допомогою конкрет. схем, кожна з яких відповідає тактовому розміру твору. Так, дводольний такт диригують схемою на 2 – перша сильна доля актив. рухом руки вниз, друга слаба доля рухом вгору. Тридольний такт диригують на 3, чотиридольний – на 4 тощо. Залежно від темпу, характеру твору, динаміки та штрихів ці схеми можуть бути більш заокругленими і мати різну амплітуду. Важливим жестом у диригуванні є закінчення звучання, т. зв. зняття звука, яке, як і початок звучання, готується затактом і «крапкою» в жесті припиняє звучання. Тех. частину диригування, або тактування, переважно виконує права рука, яка і тримає диригент. паличку, тоді як ліва рука займається фразуванням, зміною динаміки, акцентами та ін. виражал. засобами. Вона також показує вступ групам і окремим інструментам в оркестрі, а в опері – співакам. Іноді права та ліва руки можуть дублюватися і мінятися функціями.

Сучас. диригент повинен мати широкі знання з муз. літ-ри, теорії та історії музики, методики роботи з оркестром, хором, можливостей людського голосу, хор. звучання, тех. і муз. можливостей інструментів симф. оркестру, відмінний слух, добру муз. пам'ять, відчуття форми, стилю, ритму та драматургії твору. Він має бути психологом, педагогом і організатором. Оскільки диригування є специфіч. видом виконавства, яке здійснюється не безпосередньо, а через ін. виконавців, то важливу роль відіграють погляд, міміка та постава (поза) диригента, а вирішал. значення має його здатність впливати на виконавців, тобто диригент. воля. Закономірно, що в процесі розвитку Д. м. сформувалися два типи

диригентів: диригент-диктатор, який беззастережно всіх і все підкорює своїй волі, та диригент-ліберал, який прагне свій задум донести до свідомості виконавців.

Своїм корінням диригування сягає часів Ассирії, Давнього Єгипту, антич. Греції. В трагедіях Есхіла, Софокла та Евріпіда в хорі, який грав роль коментатора, корифей відбивав темп співу чи танцю ногами у взутті з металевими підшвами об кам'яну підлогу амфітеатру.

У 13–16 ст. т. зв. «Мензуральна нотація» дала можливість фіксувати висоту і відносну тривалість звуків, що стало необхідним для розвитку поліфоніч. музики. У диригент. практиці використовували жезл, за допомогою якого диригент відбивав метричні долі, стукаючи по підлозі або пюпітрі. Винахід нотного запису, який точно фіксував висоту звука, ритм і темп твору, поява нових складних жанрів (опера, ораторія, кантата) поставили перед диригентом нові тех. та творчі завдання. На межі 16–17 ст. у період формування жанру опери виконанням керував за клавесином композитор, підтримуючи темп і ритм твору, акомпануючи речитативам, й одночасно подавав рукою вступи співакам. При ускладненні форми опери композитору допомагав концертмейстер, який смичком керував оркестром. Згодом практикували потрійне диригування, коли, крім клавесиніста і концертмейстра, перед виконавцями стояв диригент і всім керував за допомогою рук. У 18 ст. роль диригента почав переймати концертмейстер оркестру, який диригував смичком. Його значення зросло: він відповідав не лише за темпово-ритмічну сторону виконання, але й за художню інтерпретацію твору.

На поч. 19 ст. розпочався новий етап формування Д. м., хоча композитори зберігали монополію на диригування, але найвідоміші з них наближали його до нашого часу. Змінилися посадка оркестру за класич. схемою (зліва – 1-і скрипки, справа – 2-і скрипки, духові інструменти за струнними, а не з правого боку від струнних, як було раніше) і розміщення диригента (перед оркестром). Г. Берліоз (1803–69) та Р. Вагнер (1813–83) одні з перших повернулися обличчям до оркестру. В оточенні Р. Вагнера сформувалася могутня плеяда диригентів – Г. фон Бюлов (1830–94), Г. Ріхтер (1843–1916), Г. Леві (1839–1900), Ф. Мотль (1856–1911), К. Мук (1859–1940), А. Нікіш (1855–1922), які підняли муз. рівень симф. та опер. виконавства на небачені висоти. У 1-й пол. 20 ст. у країнах Європи та в Америці сформувалися нац. диригент. школи. У Німеччині з'явилася молода плеяда видат. диригентів – Ф. фон Вайнгартнер (1863–1942), Б. Вальтер (1876–1962), О. Клемперер (1885–1973), В. Фуртвенглер (1886–1954), в Італії – А. Тосканіні (1867–1957), Т. Серафін (1878–1968), В. де Сабата (1892–1967), у Росії – В. Сук, В. Сафонон (1852–1918), С. Кусевицький (1874–1951), Е. Купер (1877–1960), *М. Малько*, у Великій Британії – Г.-Дж. Вуд (1869–1944), Т. Бічем (1879–1961), А. Боулт (1889–1983), у Франції – П. Монте (1875–1964), Ш. Мюнш (1891–1968), А. Ключітенс (1905–67), І. Маркевич (1912–83), в Австрії – К. Бем (1894–1981), Й. Кріпс (1902–74), Г. фон Караян (1908–89), у Польщі – Е. Млинарський (1870–1935), Г. Фітельберг (1879–1953), у США – Ф. Райнер (1888–1963), *Л. Стоковський*, Дж. Селл (1897–1970), Ю. Орманді (1899–1985),

Л. Бернстайн (1918–90).

Сучасне укр. Д. м. веде свою історію від часів Київ. Русі, коли князь Володимир Великий 988 як офіц. релігію запровадив християнство, і в храмах та монастирях почали культивувати церк. спів. Роль співака-соліста, вчителя співу та диригента виконував домашник. У його розпорядженні були невеликі одноголосні чол. хори. Крім муз. виконання, він значну увагу приділяв слову, осмисленому розспівуванню тексту, логіч. наголосам, єдиній манері співу й порядку співів при богослужінні. У 16 ст. в укр. Церкві почав зароджуватися багатоголос. т. зв. партес. спів. Цьому сприяла й поява нової системи запису музики («київ. знам'я»), яка фіксувала точну висоту та тривалість звуків. Осн. центрами поширення багатоголосся були братства (Львів, Луцьк, Київ) та школи при них, де вчителі, котрих називали протопсалътами, навчали учнів чотириголос. хор. співу. В 17 ст. хорами в храмах керував *регент*, який подавав вступи окремим хор. партіям, контролював хор. звучання, ансамбль, динаміку й ритм. Оскільки в ті часи твори записували відразу в хор. партіях, партитуру він мав знати напам'ять. Історія зберегла десятки прізвищ відомих півчих, регентів і композиторів, а також друк. відгуки мандрівників Сх. і Зх. про укр. хор. спів. Найвидатнішою постаттю 17 ст. був композитор, теоретик і диригент М. Дилецький (бл. 1650 – 1723), який разом зі своїми сучасниками ініціював впровадження «партес. співу» і в Московщині. Значно вищого рівня розвитку Д. м. досягло у 18 ст., коли укр. магнати, наслідуючи приклад гетьманів І. Мазепи, І. Брюховецького та ін., почали створювати у своїх маєтках хори, оркестри, навіть оперні та балетні трупи. Так, домашня капела Г. Потьомкіна налічувала «200 душ малороссийских музыкантов». Диригентами тих колективів були відомі музиканти, зокрема Дж. Альбертіні (1751–1814), Дж. Астаріта (1750–1803), А. Браун (1789–1861), Р. Браун (1817–61), А. Герке (1790–1847). Найвідомішими були опер. театр, хор і оркестр гетьмана К. Розумовського, засн. 1754 у гетьман. столиці – Глухові. Диригентами в гетьмана працювали Дж. Астаріта, К. Юзефович (1726 – після 1766), А. Рачинський (1724–94). Оркестр. музика культивувалася також при магістратах, навч. закладах і навіть соборах. 1727 у Харкові засновано колегіум, в якому викладали музику, а 1773 відкрито вокал. та інструм. класи, якими керував композитор і диригент М. Концевич. З учнів колегіуму створ. хор і симф. оркестр.

Для розвитку оркестр. музики велике значення мало відкриття постійних театрів у Львові (1776), Харкові (1789), Києві (1805), Одесі (1809), Полтаві (1818), де виступали не лише драм., але й оперні та балетні трупи. Так, у Львів. нім. театрі операми 1792–99 диригував майбутній вчитель Ф. Шопена (1810–49) Ю.-К. Ельснер (1769–1854), у 1811–15 – видат. скрипаль К. Ліпінський (1790–1861). У Полтаві першим виконанням «Наталки Полтавки» І. Котляревського 1819 диригував Ф. Данильченко, який міг бути й ред. музики до п'єси. В Одесі 1836–55 італ. операми диригував Ж.-Б. Буффе. Якщо в оперно-симф. диригуванні осн. позиції займали іноземці, то в хор. виконавстві без українців не міг обійтися й цар. двір у С.-Петербурзі. У 18 ст. вони займали провідні позиції в композиції, хор. диригуванні не

лише в Україні, а й у С.-Петербурзі та ін. рос. містах. Так, під час керування М. Полторацьким (1729–95) Придвор. співац. капелою у ній почали твор. шлях Д. Бортнянський (1751–1825), який після смерті вчителя працював дир. капели, Л. Березовський (1745–77), С. Давидов (1777–1825), котрий 1797 замінив Д. Бортнянського на посаді ка-пельмейстера придвор. театру, А. Ведель (1764–1808), який крім Києва та Харкова, очолював хор. капелу в Москві, С. Дегтярьов (Дегтяревський). У 19 ст. муз. виконавство стало відкритішим і доступним широким верствам населення. Воно набрало організованих форм і згуртувалося навколо різних т-в філармоній. типу, в яких диригенти займали провідні позиції. Так, Ф.-К. Моцарт (1791–1844) у 1826 у Львові заснував Муз. товариство св. Цецилії, Інститут співу, великий мішаний на 300 осіб хор, для якого музику писав, зокрема, Ф. Шуберт (1797–1828). У 1834–38 Моцарт працював диригентом у театрі. 1838 створ. Галиц. муз. товариство, яким від 1858 керував учень Ф. Шопена К. Мікулі (1821–1897). Він також диригував хором і оркестром товариства, 1858–87 працював дир. і проф. Консерваторії, засн. при товаристві 1854. У 1848 у Києві створ. Симф., у 1850-х рр. – Філармонійне товариства, в цей же період – нім. Київ. співац. товариство, яке існувало до поч. 20 ст. і яким від 1859 керував піаніст, хормейстер і диригент Б. Каульфус (1823–94). У 1842 в Одесі організовано Філармонійне товариство, яке 1870 об'єдналося з засн. 1864 П. Сокальським (1832–87) Товариством любителів музики в Одес. муз. товариство. [В.-А. Гржималі](#) 1875 очолив Товариство сприяння музиці, засн. у Чернівцях 1862. На Сх. Україні найбільшу активність виявили відділ. Імператор. рос. муз. товариства у Києві (1863), Харкові (1864), Одесі (1884), Херсоні (1885), Миколаєві (1891), Полтаві (1899), Умані (1911) та ін. містах. Вони не мали штат. оркестрів і користувалися послугами оркестрів опер. театрів або муз. училищ, але провадили активну концертну діяльність, пропагуючи світ. класику, сучасну рос. музику. Найвідомішими дир. і диригентами т-в були [О. Виноградський](#) у Києві, *І. Слатін* у Харкові, В. Каульбарс і [Д. Климов](#) в Одесі, [Д. Ахшарумов](#) у Полтаві, [Т. Ганицький](#) у Кам'янці-Подільському. В репертуар оркестрів включали й твори [В. Сокальського](#), [М. Калачевського](#), *І. Рачинського*.

Активізації муз. життя сприяло й відкриття постійних опер. театрів у Києві (1867), Харкові (1874), Одесі (1887), в яких працювали талановиті диригенти та хормейстери. Так, першим гол. диригентом був В. Вілінський (1842–75), згодом – [І. Альтані](#), *Й. Прибик*; у Харкові працював В. Сук, у Львові – *Г. Ярецький*. Відсутність укр. опер. театрів частково компенсував муз.-драм. театр корифеїв. У їхніх трупах були добрі хори, оркестри й муз. керівники. Так, трупа [М. Кропивницького](#) 1885–88 налічувала 40 представників хору, в трупі *М. Старицького* 1885–91 було 65 осіб. Серед диригентів – відомі музиканти *М. Черняхівський*, [М. Васильєв](#), [І. Дворниченко](#), *О. Олексієнко*, які ставили українською мовою опери укр. і зарубіж. композиторів. У 2-й пол. 19 ст. нац. хор. диригування уособлювали М. Лисенко та його учні, серед яких – [О. Кошиць](#), *К. Стеценко*, *Я. Яциневич*, [В. Верховинець](#), А. Бакалінський (1880–1921), [П. Демуцький](#), *С. Тележинський*, *А. Серговський*. У Зх. Україні під його впливом активно працювали організаторами муз.

життя та хор. диригентами [А. Вахнянин](#), [І. Кипріян](#), [О. Нижанківський](#), [М. Копко](#), [Й. Кишакевич](#), [С. Людкевич](#).

Визв. змагання 1917–21 дали нечуваний поштовх розвитку хор. та оркестр. виконавства. Створ. мережу укр. нац. хорів. Масовий хор. рух очолили [М. Вериківський](#), [М. Гайдай](#), [О. Приходько](#), [Б. Левитський](#), [Г. Давидовський](#), [П. Бігдаш-Бігдашев](#) та ін. Перший укр. нац. хор створив К. Стеценко у Києві 1918. Згодом вони почали формуватися майже в усіх містах України – в Житомирі (М. Гайдай), Полтаві (Ф. Попадич), Києві (М. Вериківський і В. Верховинець), Ромнах (А. Воликівський). 1919 К. Стеценко при кооп. товаристві «Дніпросоюз» організував 2 мандрівні капели, одна з яких 1920 трансформувалася в Держ. капелу (нині Нац. засл. хор. капела України «Думка»). Під керівництвом [Н. Городовенка](#) її визнано найкращим укр. хором. Світ. славу здобула Укр. респ. капела, очолювана О. Кошицем, яка 1919 виїхала за кордон і гастролувала в країнах Європи, Пн. і Пд. Америки, популяризуючи укр. музику.

1918 [В. Ємець](#) створив Першу Київ. капелу кобзарів. 1925 організовано капелу кобзарів у Полтаві під керівництвом [В. Кабачка](#), згодом – [Г. Хоткевича](#). 1920 у Харкові Ф. Соболю заснував Держ. укр. хор («ДУХ», згодом – ім. Т. Шевченка), Б. Левитський 1923 – Рев. укр. хор («РУХ», спершу напівпрофес., від 1930 – профес. Київ. окружна капела). 1929–30 В. Верховинець у Полтаві організував жін. хор. ансамбль («Жінхоранс»), в якому хор. спів нар. пісень доповнювали елементами хореографії. 1932 його переведено в Київ, 1935 реорганізовано в Держ. капелу.

Першим профес. укр. симф. оркестром став 1918 Респ. (Держ.) симф. оркестр ім. М. Лисенка під керівництвом [О. Горєлова](#). Тут диригували найкращі представники цього виду мистецтва, які в той час були в Києві: [Ф. Блуменфельд](#), [І. Паліцин](#), М. Багриновський, [Р. Глієр](#), [В. Бердяєв](#) та ін. На поч. 1920-х рр. у Київ. муз.-драм. інституті, крім хор. диригування, почали викладати й оперно-симфонічне. Започаткував справу Ф. Блуменфельд, який 1918–1922 очолював Інститут, розвинув до сучас. рівня М. Малько. 1928 у Харкові створ. Укр. філармонія і симф. оркестр, який від 1932 очолював нім. диригент [Г. Адлер](#). Від 1929 у Києві, Харкові, Одесі, згодом – у Дніпропетровську, Донецьку, Вінниці, Запоріжжі, Миколаєві, Луганську та ін. містах почали виникати симф. оркестри при Радіокомітетах та провінц. оперні театри, де провідні позиції зайняли випускники Київ. муз.-драм. інституту. Серед них – [Н. Рахлін](#), [О. Климов](#), [М. Канерштейн](#), [К. Домінчен](#), [О. Пресич](#), [П. Поляков](#), [С. Фельдман](#), [М. Покровський](#), [П. Яновський](#), [І. Паїн](#).

1925–26 в Харкові, Києві та Одесі вперше в історії створ. держ. укр. театри опери та балету. Тут працювали досвідчені диригенти й хормейстери. Так, у Києві операми диригували [А. Маргулян](#), [В. Бердяєв](#), [О. Орлов](#), [Л. Брагінський](#), [А. Пазовський](#), [В. Дранишников](#). У Харкові працювали [Л. Штейнберг](#), [А. Маргулян](#), в Одесі – [Й. Прибик](#), [В. Бердяєв](#) та [С.](#)

Столерман. У 1930-х рр. сталін. репресії зупинили розвиток Д. м. Н. Городовенка усунуто з посади кер. «Думки», [Д. Балацький](#), В. Кабачок, Ф. Попадич, Ф. Соболев, [К. Богуславський](#), [М. Коссак](#) (за ін. версією – 1938 розстріляний) репрес. і вислані за межі України. 1937 до Росії переїхав А. Маргулян, 1938 – [О. Єрофєєв](#), [Є. Мариківський](#). [А. Бабій](#), [О. Брижаха](#), В. Верховинець, О. Горєлов, Д. Ахшарумов, Б. Левитський, С. Папа-Афанасопуло, [П. Толстяков](#), Г. Хоткевич розстріляні. Після війни репрес. хор. диригенти [М. Тараканов](#), [В. Панасюк](#), [Д. Котко](#), [А. Скиба](#), [А. Воликівський](#), [П. Боцюн](#) та ін.

На укр. землях у складі ін. держав муз. виконавство також розвивалося. У Галичині, що стала частиною Польщі, найяскравішим хор. явищем стала концертна діяльність першого укр. профес. хору Д. Котка, який сформувався у таборі інтернованих вояків Армії УНР в Польщі. 1939 хор став основою новоствореної держ. капели «Трембіта». На Закарпатті ліберал. культурна політика чехо-словац. уряду сприяла масовому хор. рухові, котрим керувалися в основному вихованці хору О. Кошиця, які залишилися там як емігранти. О. Приходько 1921 заснував перший укр. хор в Ужгороді (Руський нар. хор, кількість учасників зросла до 200 осіб), що став найкращим у краю, 1928–39 організував і керував хором Закарп. учительства. У репертуарі хорів – твори наддніпрян., галиц., чес. і рос. композиторів. Велика заслуга належить О. Приходьку в підготовці молодих кер. міських і сільс. хорів. [П. Щуровська-Росиневич](#) – диригент капели О. Кошиця – керувала укр. хорами в Празі, Подєбрадах, викладала в Укр. вищому пед. інституті ім. М. Драгоманова у Празі (в неї перші уроки диригування брав [М. Колесса](#)), 1935 в Ужгороді організувала хор. товариство «Бандурист». [М. Роццахівський](#) 1920 заснував муз.-драм. товариство «Кобзар». До цієї когорти належали також О. Кизима, [І. Трухлий](#), [А. Буркацький](#) та ін.

Рос. емігрант М. Милославський (1896–1954), учень О. Архангельського, керував любител. хорами, від 1933 – Ужгород. «Бояном», від 1945 був хормейстером, 1946–54 – худож. кер. новоствореного Закарп. нар. хору. В Чернівцях хором «Буковинський Кобзар» керував композитор і теоретик [М. Бойченко](#). У Москві 1928–32 Держ. укр. капелу очолював П. Бігдаш-Бігдашев, у Ростові-на-Дону Г. Давидовський 1926 створив новий хор, з яким гастролував у Москві, Ленінграді (нині С.-Петербург) та ін. містах. У США та Канаді для піднесення хор. культури українців від 1926 багато працював О. Кошиць. З поверненням 1939 Галичини й Волині, 1940 Буковини, 1945 Закарпаття до складу України на цих землях почали утворювати держ. муз. колективи. У Львові вперше в історії краю організовано укр. театр опери та балету (гол. диригент М. Покровський), симф. оркестр Радіокомітету, згодом – філармонії (кер. І. Паїн, М. Колесса), держ. хор. капела «Трембіта» (кер. [П. Гончаров](#), згодом [О. Сорока](#)). У Станіславі (нині Івано-Франківськ) – Гуцул. ансамбль пісні й танцю (кер. [Я. Барнич](#)), у Кременці та Луцьку – хор. капели, 1940 в Чернівцях – хор. капелу «Буковина» (кер. В. Минько) та симф. оркестр (кер. [О. Микитюк](#)), 1945 в Ужгороді – Закарп. хор та симф. оркестр.

З поч. 2-ї світової війни осн. великі колективи евакуйовані на Сх., під час нім. окупації оперні театри функціонували у Києві, Харкові, Львові, Сталіно (нині Донецьк), Одесі. Оперні, частково й балетні вистави йшли в укр. театрах Дніпропетровська, Вінниці, Полтави. В опер. театрах у цей час працювали: *Л. Туркевич* (муз. кер. Львів. опери), *М. Тараканов* (гол. хормейстер Київ. опери), *О. Пресич* (диригент Київ. опери), *К. Пігров* (гол. хормейстер Одес. опери), [П. Боцюн](#) (хормейстер Сталін. опери); [Г. Жуковський](#) диригував у Полтав., *В. Нахабін* – у Харків., *І. Кільберг* – у Кам'янець-Поділ., *А. Воликівський* – у Ромен. театрах. Після війни з евакуації повернулися Київ. (гол. диригенти *С. Столерман*, *В. Пірадов*, *О. Климов*, *К. Симеонов*, гол. хормейстери [В. Колесник](#), [Л. Венедиктов](#)), Хар-ків. (гол. диригенти *В. Пірадов*, *Л. Худолій*, [Є. Дущенко](#), гол. хормейстери *Є. Мариківський*, [Є. Конопльова](#), нині *О. Чернікін*), Одес. (гол. диригенти *М. Покровський*, [Б. Афанасьєв](#), гол. хормейстери [Д. Загрецький](#), нині [Л. Бутенко](#)), Сталін. (гол. диригенти *О. Пресич*, [І. Лацанич](#), *Т. Микитка*, гол. хормейстери *М. Тараканов*, нині *Л. Стрельцова*) оперні театри; реорганізовано твор. склад Львів. опер. театру (гол. диригенти *Л. Брагінський*, [Я. Вошак](#), *Ю. Луців*, *І. Лацанич*, гол. хормейстери [Ф. Долгова](#), [О. Кураш](#)). Лише 1974 відновлено Дніпроп. театр опери та балету (гол. диригенти [П. Варивода](#), *Б. Афанасьєв*, гол. хормейстери [В. Кіосе](#), нині *В. Пучков*) і зведено нове приміщення для нього. Повернулися з евакуації й поновили діяльність Держ. симф. оркестр України (*Н. Рахлін*), оркестр Укр. радіо (*П. Поляков*, *К. Симеонов*, [В. Гнедаш](#)), оркестри Харкова ([І. Гусман](#)), Львова (*І. Паїн*), Одеси (*О. Климов*, *О. Пресич*), Дніпропетровська (*С. Фельдман*), «Трембіта», «Думка», та ін. 1943, одразу після звільнення Харкова, [Г. Верьовка](#) створив Укр. нар. хор, якому після смерті кер. присвоєно його ім'я; організовано оркестри у Ворошиловграді (нині Луганськ, 1945, *С. Ратнер*) та Запоріжжі (1957, *Ю. Луців*).

У повоєнні роки багато видат. диригентів емігрували й активно включилися в укр. муз. життя й пропаганду укр. музики за кордоном, зокрема в Німеччині та Австрії. *Н. Городовенко* 1945 в Авґсбурзі організував хор «Україна», який виступав з капелою бандуристів під керівництвом [Г. Китастого](#) (1942 у повному складі виїхала з Києва). *Л. Туркевич* у Бреґенці 1946 заснував хор «Ватра», переїхавши в Канаду 1950, – чол. хор «Прометей» у Торонто. *Б. П'юрко* у Німеччині створив Укр. опер. ансамбль, в якому співають оперні співаки зі Львова, Харкова та йдуть опери «Сільська честь» П. Масканді, «Паяци» Р. Леонкавалло, «Тоска» і «Мадам Баттерфляй» Дж. Пуччіні. Переїхавши до США, 1950 з детройт. оркестром організував перший симф. концерт укр. музики. [Я. Бабуняк](#) разом з [С. Гумініловичем](#) 1945–48 в Італії у таборі полонених вояків дивізії «Галичина» організував чол. хор «Бурлака», 1949 у м. Манчестер (Велика Британія) – чол. хор «Гомін», з яким у роки незалежності виступав у Києві, Львові та ін.; 1988 керував у Великій Британії зведеним мішаним хором «Тисячоліття». Серед найстабільніших у Зх. Європі – хор церкви св. Варвари у Відні, який від 1931 (з перервами) очолював [А. Гнатишин](#), Візантій. хор у м. Утрехт (нині Нідерланди), засн. 1951 [М. Антоновичем](#). Останній складається з етніч.

голландців, які, опанувавши старослов'ян. та української мови, виконують укр. церк. музику, нар. пісні. Гастролює в багатьох країнах Європи та в Америці, а в роки незалежності – в Україні. [Ю. Костюк](#) 1953 заснував профес. укр. ансамбль у Меджилаборцях, 1956 – Піддуклян. укр. нар. ансамбль у Пряшеві. Коли 1956 для українців у Польщі настала незначна політ. відлига, [Й. Курочко](#) організував у Варшаві хор Укр. суспільно-культур. товариства, яким керував до 1968 (з перервою). *Я. Полянський* у Варшаві очолював укр. хори «Думка» (1960–70), «Журавлі» (1972–82), «Тисячоліття» (від 1989). Н. Городовенко, переїхавши 1948 до Канади, організував 1949 у Монреалі хор «Україна», який завдяки числен. записам на платівках здобув широке визнання. Л. Туркевич у Торонто ініціював симф. концерти укр. музики з Торонт. симф. оркестром. 1953 в Едмонтоні *Р. Солтикевич* організував хор «Дніпро», яким від 1976 успішно керує [М. Дитиняк](#). Хор брав участь у постановках укр. опер під керівництвом В. Колесника, у симф. концертах. Для нього писали музику [Л. Дичко](#), [В. Кікта](#), [М. Кузан](#) та ін. Укр. хори виникли в Австралії, Пд. Америці.

На тер. Рад. України післявоєнне хор. піднесення за правління М. Хрущова почало згасати. 1955 ліквідовано хор. капели у Харкові, Одесі, Полтаві, Луцьку, на їхньому місці у деяких містах створ. ансамблі укр. пісні, які 1962 також припинили діяльність. Своєрід. реакцією на скорочення кількості капел у традиц. центрах хор. культури на поч. 1960-х рр. стало формування любител. камер. хорів, які згодом трансформувалися у професійні. Камерні хори, на відміну від великих хор. капел, малочисельні, організаційно мобільніші. Легка, дещо інструм. манера співу допомогла камер. хорам розширити традиц. репертуар від старовин. європ. та укр., в першу чергу, церк. музики до сучас. авангарду. 1964 [В. Іконник](#) при Муз.-хор. товаристві організував перший любител. камер. хор, який 1973 став профес. (нині ім. Б. Лятошинського). Камерні хори виникали при обл. відділ., товариствах, муз. училищах, будинках культури, згодом отримували профес. статус і входили до структури філармоній, муніципалітетів. 1970 *О. Цигилик* при Дрогоб. міському Будинку культури створив камер. хор «Легенда» (нині кер. *І. Циклінський*). У 1980-х рр. камерні хори організовано у Вінниці ([В. Газінський](#)), Умані (*Л. Ятло*), Харкові (*В. Палкін*), Чернігові (*Л. Боднарук*), Ужгороді (*О. Сокач*), Одесі (*О. Зайцев*), у 1990-х рр. у Києві – хор «Київ» ([М. Гобдич](#)), «Хрещатик» ([Л. Бухонська](#)), в Івано-Франківську – «Галицькі передзвони» (*В. Савчук*, нині – *І. Дем'янець*), у Чернівцях (*В. Галичанський*), у Сімферополі – «Таврійський благовіст» (*В. Ніколенко*), Тернополі (*С. Дунець*). Вже у 21 ст. з'явилися камерні хори в Кіровограді (*Ю. Любович*), Львові (*В. Яциняк*). Укр. камерні хори, особливо в роки незалежності, провадять активну гастрольну діяльність, пропагуючи укр. музику в багатьох країнах світу, та отримують високі нагороди на найпрестижніших світ. хор. конкурсах.

Масовий профес. хор. рух очолили вихованці різних хор. шкіл України, які сформувалися переважно після 2-ї світової війни. Найбільших успіхів досягла київ. школа, яка склалася ще у 1920–30-і рр. Вихованці – *Г. Верьовка*, *О. Сорока*, *О. Мінківський*, *П. Муравський*, [К. Греченко](#), *Ю. Таранченко*. У Київ. консерваторії навч. *Л. Венедиктов*, *М. Колесник*, [М.](#)

[Кречко, Г. Куляба](#), *В. Мальцев*, *В. Галичанський*, *Є. Савчук*, *М. Гоб-дич*, *В. Скоромний*, [Т. Копилова](#), [Е. Виноградова](#), *Л. Бухонська*. Після війни велику динаміку проявила одес. школа, яка в основному формувалася навколо діяльності К. Пігрова і його знаменитого студент. хору. Її представники – *Д. Загрецький*, *В. Кіосе*, *В. Шип*, *В. Іконник*, [М. Гринишин](#), [П. Горохов](#), [Є. Кухарець](#), *С. Дорогой* – очолювали відомі колективи. [А. Авдієвський](#) вже понад 40 р. керує Нац. засл. академ. укр. нар. хором ім. Г. Верьовки, *В. Газінський* – камер. хором «Вінниця», *І. Сльота* – поліс. ансамблем «Льонок», [О. Вацек](#) – житомир. капелою «Орея», *Л. Бутенко* – гол. хормейстер Одес., *О. Чернікін* – Харків. опер.

1931 після закінчення навчання в Празі у Львів повернувся *М. Колесса*. Він започаткував диригент. клас у Вищому муз. інституті (нині Муз. академія), організував літні курси для кер. сільс. хорів, 1938 разом з [В. Витвицьким](#) і [З. Лиськом](#) видав «Диригентський поради́к», у розділі якого «Диригування» заклав теор. та практ. основи сучас. хор. та симф. диригування. Серед його учнів – *Р. Солтикевич*, *С. Прокоп'як*, [Ю. Крих](#), *Є. Козулькевич*. Після війни разом зі своїми вихованцями створив школу хор. та симф. диригування. З його класу та класів перших повоєн. випускників [Є. Вахняка](#), [В. Василевича](#), [М. Антківа](#) та ін. вийшла плеяда хормейстерів, які керували й керують нині провід. колективами. Капелу «Трембіта» очолювали *В. Пекар*, [І. Жук](#), нині – [М. Кулик](#), чол. капелу ім. Л. Ревуцького у Києві від 1984 – [Б. Антків](#), гол. хормейстерами Львів. опери були *О. Кураш*, [О. Грицак](#), на чолі Гуцул. ансамблю – *В. Пащенко*, [Б. Дерев'янку](#), Буковин. – від 1962 [А. Кушніренко](#), Закарп. нар. хору – *М. Попенко*, прикарп. ансамблю «Верховина» – [О. Волинець](#), Черніг. камер. хору ім. Д. Бортнянського – *Л. Боднарук*. [М. Кацал](#) 1971 організував у Львові дит. хор. капелу «Дударик».

Харків. хор. школу формували *К. Греченко*, [З. Заграничний](#), *А. Мірошникова*. Такі її представники, як *Є. Конопльова*, [Ю. Кулик](#), *В. Палкін*, [В. Бахарев](#), [В. Ірха](#) та ін. розвивають її традиції. Важливим стимулом хор. життя стало регулярне проведення Всеукр. хор. конкурсів ім. *М. Леонтовича*, а також конкурсів хор. диригентів.

У період «відлиги» в Україну з концертами почали приїздити симф. диригенти світ. слави: *Л. Стоковський*, *М. Малько*, *І. Маркевич*, *Г. Абендрот*, *К. Анчерл*, *К. Цеккі*, *Дж. Джорджеску*, *Л. Бернстайн*, *В. Ферерро* та ін., які сприяли розширенню репертуару укр. оркестрів. Приблизно у цей час з'явилося нове покоління укр. диригентів, вихованців переважно київ. та львів. диригент. шкіл. У Києві естафету від *Н. Рахліна* перейняв *С. Турчак*, у Харкові від *І. Гусмана* – *Є. Дущенко*, у Львові від *І. Паїна* – *Д. Перехатий*, у Донецьку від *С. Фельдмана* – *В. Гнедаш*, у Ялті від *А. Багдасаряна* – [О. Гуляницький](#) та ін. У Київ. консерваторії після війни навчали *В. Пірадов*, *О. Климов*, *Н. Рахлін*, *М. Канерштейн*, нині викладають їхні учні *В. Гнедаш*, *Є. Дущенко*, [А. Власенко](#), [Р. Кофман](#) та ін. Серед вихованців Київ. консерваторії – керівник опер. театрів, симф. та камер. оркестрів – *Є. Дущенко*, *В. Гнедаш*, [І. Блажков](#), [В. Кожухар](#), *Р. Кофман*, *А. Власенко*, [В. Здоренко](#), [О. Долінський](#), *В. Редя*, [М. Дядюра](#), *В.*

Сіренко, [Ф. Баклан](#), *Н. Пономарчук*. У Львів. консерваторії виховання оперно-симф. диригентів було зосереджене в руках М. Колесси. Його вихованці Ю. Луців, С. Турчак, [І. Гамкало](#), Т. Микитка, *Я. Скибинський*, *І. Юзюк*, [Р. Дорожівський](#), [Б. Депо](#) очолювали оперні театри й симф. колективи у Львові, Києві, Харкові, Одесі, Донецьку, Запоріжжі, Луганську, Чернівцях, Рівному та за межами України. У Львові диригування викладали також І. Паїн, Л. Брагінський, а нині учні М. Колесси – Ю. Луців, І. Юзюк, Л. Бобер та ін. У них навч. [А. Ануфрієнко](#), [Р. Бабич](#), [М. Дутчак](#), [В. Василенко](#), І. Лацанич, *Д. Пелехатий*, І. Кільберг, С. Скровачевський та ін. Укр. диригент. школа досягла знач. успіхів завдяки власній методиці виховання диригентів, а саме ступеневій формі освіти (муз. школа, училище, консерваторія, аспірантура), добре поставленій техніці диригування, міцній істор.-теор. базі у поєднанні з практ. роботою в хор., оркестр. та опер. колективах. Молоді диригенти отримують перемоги на конкурсі ім. С. Турчака (від 2006 – міжнар.) та в ін. країнах. Вихованці укр. муз. ВНЗів ініціювали створення нових симф. оркестрів: 1957 у Запоріжжі (Ю. Луців), 1972 естрадно-симф. у Києві (А. Ануфрієнко, В. Здоренко). У роки незалежності України розгорнулося відродження симф. музикування. У 1990-х рр. створено симф. оркестр Нац. філармонії (М. Дядюра), Молодіж. симф. оркестр у Харкові, оркестри в Чернівцях ([В. Костриж](#)), Чернігові (*М. Сукач*), Хмельницькому ([С. Леонов](#)), Тернополі, Черкасах та ін. 1963 при Укрконцерті виник Київ. камер. оркестр (*А. Шароєв*, І. Блажков, Р. Кофман), який нині базується при філармонії. У 1970-х рр. камерні оркестри організовано у Чернівцях ([Г. Гіна](#)), Херсоні ([Г. Вазін](#)), Рівному (Б. Депо), у 1990-х рр. – «Київські солісти» ([Б. Которович](#)), «Віртуози Львова» (С. Борко), «Концертино» в Кіровограді (Н. Хілобокова), оркестри в Одесі, Івано-Франківську, Кіровограді, Ужгороді та ін. Нині провідні оперні театри очолюють В. Кожухар (Київ), В. Куценко (Харків), Я. Скибинський (Одеса), М. Дутчак (Львів), В. Василенко (Донецьк), Ф. Баклан (Київ. муніцип. театр опери і балету для дітей та юнацтва), симф. оркестри – В. Сіренко (Київ, Нац. симф. оркестр), *Ю. Янко* (Харків), О. Долінський (Донецьк), В. Редя (Запоріжжя), *В. Шейко* (Нац. радіокомпанія), Н. Пономарчук (Київ. естрадно-симф.), Г. Ерл (Одеса) та ін. У роки незалежності укр. диригенти та оперні театри, симф. і камерні оркестри мають можливість гастролювати у всіх куточках світу, брати участь у фестивалях, святах музики у країнах Європи, Пн. та Пд. Америки, Близького та Далекого Сходу, Африки. Укр. Д. м., високий профес. рівень колективів, творчість укр. композиторів достойно влилися у світ. муз. процес.

Рекомендована література

1. Н. Berlios. Le chef d'orchestrae, theori de son art. Paris, 1856 (рос. перекл. – додаток до «Большого трактата о современной инструментровке и оркестровке», Москва, 1972); R. Wagner. Über das Dirigieren. Leipzig, 1869;
2. 1913 (рос. перекл. – у зб. «Дирижерское исполнительство (практика, история, эстетика)», Москва, 1975); Грінченко М. Історія української музики. К., 1922;

3. Щербаківський Д. Оркестри, хори і капели на Україні за панщини // Музика. 1924. № 7–9;
4. Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики. Л., 1937;
5. 1995;
6. Колесса М. Диригування // Диригент. порадник з участю В. Витвицького та З. Лиська. Л., 1938;
7. N. Malko. The conductor and his baton. Copenhagen, 1950;
8. рос. перекл. – Осно-вы техники дирижирования. Москва; Ленинград, 1965;
9. Пігров К. Керування хором. К., 1956;
10. O. Jeremiaš. Praktické pokyny k dirigování. Praha, 1958;
11. рос. перекл. – Практические советы по дирижированию. Москва, 1964;
12. Колесса М. Основа техніки диригування. К., 1960;
13. 1973;
14. рос. перекл. – 1981;
15. E. Bury. Podstawy techniki dyrygowania. Kraków, 1961;
16. Рудницький А. Україн-ська музика. Мюнхен, 1963;
17. Канерштейн М. Вопросы дирижирования. Москва, 1965;
18. 1972;
19. Миклашевський Й. М. Музична й театральна культура Харкова кінця XVIII – першої половина XIX ст. К., 1967;
20. Гордійчук М. Зародження української симфонічної музики // Укр. музикознавство. 1971. № 6;
21. Козицький П. Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування. К., 1971;
22. Маценко П. Конспект історії української церковної музики. Вінніпег, 1973;
23. Шреєр-Ткаченко Т. О. Історія української музики. К., 1980. Ч. 1;
24. Шамаева К. И. Концертная жизнь Киева 1919–32 годов // Из прошлого сов. муз. культуры. Москва, 1982. Вып. 3;
25. Лисько З. Піонери музичного мистецтва в Галичині. Л.; Нью-Йорк, 1994;
26. Антонович М. Українські хори й диригенти 17–19 ст. // Musica sacra. Л., 1997;
27. Гамкало І. Симфонічне виконавство в Україні // Мист. обрії: Альм. АМУ. К., 1999.

Бібліографічний опис:

Диригентське мистецтво / І. Д. Гамкало // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-24362>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).